

De taal van de muziek

2 juli 2017

Voorgangers Ad de Gruijter (woorden bij de muziek) en Jolly van der Velden

Inleiding op het thema

‘Onstilbare tonen, zwijgende woorden mogen hier klinken, de mond die ze zingt, het hart dat ontvangt zij gezegend.....’

Hoe zouden we vieren zonder zang? Hoe onze emoties stem geven zonder muziek?

Er wordt wel beweerd dat zang ouder is dan menselijk spreken. Het vaak ritmisch klagen, huilen, lachen als ware het een melodie, de strijdkreet ook of het gillen van afgrijzen - betekenisvolle maar nog woordeloze klanken.

De muzikale fantasie op de voorkant van het boekje lijkt de vorm van een menselijk brein te hebben. Dat is vast niet toevallig.

In het boekje ‘Singing in the Brain’ van hoogleraar en neuroloog Erik Scherder beschrijft hij dat muziek endorfines vrijmaakt in de hersenen, stoffen die positieve gevoelens opwekken. En hij laat zien hoe onderzoek aantoont dat muziek beluisteren en muziek maken bijdraagt aan de ontwikkeling van het empathisch vermogen.

Koorleden weten ervan. Koor komt van het Griekse ‘choros’ afgeleid van ‘chara’ wat vreugde betekent.

Dat er voor elke emotie wel een lied is wisten de schrijvers van het boek Psalmen ook, het liedboek bij uitstek in de Bijbel [oudste ‘liedboek der kerken’].

In Psalmen wordt gedankt, geprezen, geklaagd, gesmeekt, vertrouwd, vervloekt, de overwinning bezongen en....de liefde.

Eenmaal de emotie, welke dan ook, uitgezongen eindigen psalmen met een positief gestemde slotregel geadresseerd aan de Eeuwige in het vertrouwen en met de hoop dat het uiteindelijk goed komt met jou, met mij, met ons en met de toekomst van de wereld.

Vrijdag 1 en zaterdag 2 september worden in Utrecht op het jaarlijkse festival voor oude muziek alle 150 psalmen uitgevoerd, geschreven door 150 verschillende componisten met lezingen daarbij. Dit onder de titel: 150 psalmen, 1000 jaar koormuziek – een spiegel voor de maatschappij.

In deze viering zingen we eveneens psalmen en we volgen in de viering de structuur van de psalm: een emotie, een verhaal en uiteindelijk geven wij wat ons beroert in handen van de Eeuwige.

Emoties van toen zijn van alle tijden en dus ook de onze. In deze viering geven we woorden aan, en zingen we over ons klagen, ons vertrouwen en onze dankbaarheid.

‘Onstilbare tonen, zwijgende woorden mogen hier klinken, de mond die ze zingt, het hart dat ontvangt zij gezegend.....’

Lezing

I KLAGEN EN SMEKEN

Mijn God - psalm 42(bewerking door Anneke Meiners)

Laat het over gaan.
Laat het anders gaan.
Laat de kale waarheid wijken,
stoppen, zwijgen en verdwijnen.
Laat dit over gaan,
dat ik word gehoord.
God, ik sleep me voort.
Kom uit mijn herinneringen,
warme beelden, dromen, zinnen.
Zij vervagen. Mijn gebeden
zakken weg in het verleden.
Woorden spreken niet.
Woorden dragen niet meer.

Meer dan ooit, meer dan ooit
tast ik naar een ander leven,
levend water dat mijn dorst lest
- gul en stromend mij geschonken
- naar verlichting, naar verlossing,
zacht en helder, lieflijk, teder,
naar een hand die mij geruststelt,
waar de dag de diepe nacht kust
waar het duister in het licht rust

- overstroom mij, grote liefde,
overkom mij, God,
overkom mij, mijn God.

Persoonlijk verhaal

De taal van de muziek - hoezo klagen en smeken?

De eerste muziek die ik mij kan herinneren waren de James Last LP's van mijn vader.

Dat was altijd gezellig luisteren, als je languit op het tapijt lag met je hoofd naast de speakers. Hij had ook nog zo'n vreemde Oostenrijkse LP, met van die 'hoempa-muziek'. En dan samen met mijn broer twee vuisten voor je mond houden en meetoeteren! Dikke pret natuurlijk. Op de lagere school kregen we zanglessen van broeder Valerius, waarna je bijna als vanzelfsprekend lid werd van zijn zangkoor. Daar zongen we, met 80 leden en aangestuurd door een enthousiaste Valerius, de liederen van Oosterhuis en Huijbers. En ook al begreep ik de woorden vaak niet, ik voelde wel dat we met onze liederen iets in beweging brachten. In het eerste jaar van de middelbare school bestond het schoolvak 'Muziek' en kreeg je uitleg over het 'hoe en waarom' van muziekstukken als 'De Moldau' van Smetana en de 'Dance macabre' van Saint-Saëns. Intrigerend vond ik dat. Ik zat dan ook aandachtig te luisteren naar de uitleg van de leraar. Nooit geweten dat er taal in de muziek was. Toen ik 13 jaar werd kreeg ik mijn allereerste LP van mijn ouders: 'Alle 13 goed'. Helaas was dat niet zo, en kwam ik niet verder dan 2 tot 3 liedjes, zoals die van Steve Harley & Cockney Rebel; 'Make me smile', en de Nederlandse Dizzy Man's band met het theatrale 'The opera'. Dat waren wel toppers, maar de meeste nummers waren voor mij nietszeggend of hadden een te hoog 'ik hou van jou ik blijf je trouw'-gehalte. Ik heb daar nog steeds niets mee. Liedjes moeten wel een boodschap hebben. Eind jaren '70 bezocht ik geregeld de 'platenbieb' in de Bilderdijkstraat, de bibliotheek waar je LP's kon beluisteren en kon lenen. Daar stonden witte houten bakken met daarin enorme rijen met

de meest prachtige LP's. De ene hoes nog fraaier dan de andere. Ik zocht de meest in het oog springende hoezen. Zoals van; 'als de hoes goed is, dan zal dat ook wel gelden voor de muziek!'. Zo kwam ik er achter dat ik erg gecharmeerd was (en nog steeds ben) van progressive rock, de rockgeoriënteerde kunstmuziek die wordt gekenmerkt door lange nummers en complexere teksten, die ergens toe doen.

Inmiddels zijn we zoveel jaren verder en beluister en beleef ik (behalve dan die die James Last en hoempamuziek van mijn vader) al die muziek nog steeds; thuis, in de auto, tijdens concerten, overal! Met het koor beleef ik nog wekelijks de ontwikkeling van de muziek van Oosterhuis, via Pepijn krijg ik weer nieuwe invalshoeken in het klassieke repertoire en mijn uitgebreide CD collectie van rockmuziek heb ik (voor zover je daarover nog kan spreken bij CD's) antraciet grijs gedraaid! Het zijn allemaal prachtige stijlen van verschillende muziektaal.

Maar... als ik zo happy wordt van muziek, wat doe ik dan met 'klagen en smeken'? Ik heb vaak al moeite met mensen die overal tegen zijn, met spandoeken met negatieve leuzen, met sensatiezoekers in het algemeen en met politieke partijen die niet bereid zijn de handen uit de mouwen te steken. En toch..... kan het een niet zonder het ander. Yin Yang. Zo eindigt ook de klagende psalm niet in mineur. Kijk naar psalm 42 die we straks gaan zingen: we roepen dat 'we onze mond niet zullen houden tegen hem', dat 'we nooit niets met hem hebben' en dat 'we zelfs twifelen over de mate van zijn belangrijkheid'. Het zijn stevige uitspraken, die we ook nog eens opstandig zingen. Omdat we nu eenmaal kritisch zijn en als mens graag willen klagen. En toch... en toch... is er een slotzin die ons weer met beide benen op de grond zet. Er klinkt 'ik kan niet anders dan roepen heb mij lief'. Ingetogen, bijna verexcuserend. Pas dán is het lied compleet. Wat een mooie tekst en wat een prachtig lied.

Tot slot; bij de voorbereiding van deze viering, moest ik ook even denken aan een van de nummers van mijn favoriete rockband Rush. Het is het nummer 'The trees' (De bomen). Het is 'mijn' psalm 42, over esdoorns en eiken in een bos. Een onschuldig lijkend liedje, maar wanneer de een moppert over het gebrek aan zonlicht, en het smeken/roepen verandert in opstand, krijgt het nummer spontaan een heel andere, meer politieke betekenis. Gelukkig is voor elk een probleem een oplossing, zoals ook in dit lied, alhoewel de bomen daar wellicht anders over denken. De tekst vindt u achter in uw boekje en heb ik als volgt (vrij) vertaald:

The trees (De bomen).

Er is grote paniek in het bos, met de bomen gaat het helemaal verkeerd.

De esdoorns willen meer zonlicht, maar zij worden compleet genegeerd.

"Wij zijn er ook nog!", roepen de esdoorns, en ze geven de eiken op hun kop.

"Jullie eiken zijn een sta in de weg, veel te hoog en eisen nota bene al het licht op!"

De eiken, die vinden dat de klachten zeer onterecht zijn, antwoorden: "Wat doen wij eraan?"

In plaats van klagen zouden jullie blij moeten zijn om in onze schaduw te staan."

Maar de problemen worden groter, en ook de dieren zijn gevlucht, als de esdoorns schreeuwen "Opstand! Actie! Wij willen meer licht en meer lucht."

Ze kloppen aan bij de bomenvakbond: "Wij eisen gelijke rechten!"

De eiken zijn gewoon té hebzuchtig, ook wij willen licht, al moeten we er voor vechten."

En inderdaad, na lang gehacketak, hanteert men een nieuwe wet vandaag:

Alles wordt met de grond gelijk gemaakt, met bijl en kettingzaag.

Woorden bij de muziek

'Ik zal mijn mond niet houden tegen u'.

'Asma, och Asma, Asma toch'. Huilend en klagend komen wel tien vrouwen het huis van Asma binnen nadat haar man bij een aanslag in Bagdad is omgekomen. Om met haar te wenen, te rouwen, te klagen over het leed dat haar en allen treft. En ze blijven de hele dag en de volgende dag ook, want rouwen moet Asma en huilen. In de wereld van het Midden Oosten bezoeken huilende vrouwen de familie van slachtoffers en ze roepen en schreeuwen het uit. Het onrecht mag en moet aangeklaagd. Beklagenswaardig degenen die zoeken in de puinresten naar hun geliefden, ook na een aardbeving, een tsunami.

De profeet Jeremia schrijft klaagliederen en wij jeremiëren met hem bij onrecht, onderdrukking, onbegrepen leed.

In psalm 42 klinkt het 'Laat het overgaan' en dan weet je gelijk al: dit komt niet uit je mond, maar uit je buik, waar geluk en pijn zich nestelen.

Ik zal mijn mond niet houden tegen u, mijn ziel is droef.... maar ik kan niet anders dan roepen: heb mij lief.....

Smeebeden dat je kinderen niet omkomen in de strijd, dat er nog toekomst mag zijn en leven.

En dan het klagen van de bomen in het bos die strijden om meer licht en lucht..... en het elkaar niet gunnen. Zoals de mensen? Laat het over gaan, laat het anders gaan.

Lezing

II VERTROUWEN

Psalm 121 (bewerking door Gerard Swüste)

Een bedevaartlied; van David

Omhoog naar de bergen richt ik mijn ogen:
waar is hulp voor mij?
Mijn hulp komt van de Levende
Die hemel en aarde gemaakt heeft.
Nooit laat Hij toe dat je voet wankelt,
nooit verslapt de aandacht van je behoeder!
Zijn aandacht verslapt niet, hij valt niet in slap,
de behoeder van Israël.
De Levende is je behoeder,
de Levende is je schaduw
aan je rechterhand.
Overdag steekt de zon je niet,
's nachts de maan niet.
De Levende behoedt je voor al wat kwaad is,
behoedt je leven.
De Levende behoedt je uitgaan en thuiskomen,
van nu af voor altijd.

Ervaringsverhaal 'vertrouwen'

Een persoonlijk verhaal over vertrouwen kan voor mij op dit moment over niemand anders gaan dan over mijn pas overleden moeder.

Ze is geboren in 1922 en groeide op in de stramme structuur van de gereformeerde kerk. Dat heeft haar sterk beïnvloed: leven met het geloof en de regels van de kerk, was voor haar dagelijkse realiteit. Geen dag zonder gebed, geen dag zonder lezen in de Bijbel. Ik heb haar nooit hardop horen twijfelen. Ondanks de zwaarte van het gereformeerde, ontwikkelde ze een blijmoedig en opgewekt geloof.

Ongeveer een half jaar geleden werd duidelijk dat haar dood niet lang meer op zich zou laten wachten. We hebben er regelmatig over gesproken.

'Ben je bang om te sterven mam?' 'Nee, ik heb een prachtig leven gehad en God is nu dichtbij me en zal dan ook bij me zijn. Ik ben nooit alleen.'

Ze zag de dood niet als een eindpunt, maar als een overgang naar een andere, hemelse fase. Op een bepaalde manier keek ze er haast naar uit, vol vertrouwen.

De laatste week van haar leven was zwaar voor haar. Haar onafhankelijkheid, waar ze erg op gesteld was, moest ze elke dag meer opgeven. Lichamelijk was ze echt op, ze was ontzettend moe en steeds kortademiger. Toch klaagde ze niet en een morfinepleister waar ze wat doezeliger van zou worden, weigerde ze resoluut. Ze wilde het op eigen kracht volbrengen en was tot op het laatst toe helder en betrokken bij ons; haar kinderen en kleinkinderen, en bij anderen. Meermalen heeft ze mij gezegd dat ze een mooi en goed leven heeft gehad en daar in dankbaarheid op terug keek. Twee dagen voor haar dood zei ze: 'Wees niet bang, als het vannacht afgelopen is, heb ik er vrede mee.' En zo is het gegaan. Geen groots afscheid, maar rustig en bescheiden in haar slaap overleden.

Ze was in meer opzichten een voorbeeld voor me, maar in het bijzonder in het omgaan met de dood, met haar eigen sterven. Positief tot het eind, doordat voor haar 'eeuwig leven' een dagelijks besef was en God haar reisgenoot.

Woorden bij de muziek

'Mijn ziel weet en mijn voet zal niet wankelen want 'Mijn Helper' – is de naam.... Hij zal niet slapen, Hij zal mij hoeden.....'

Dichter en theoloog Willem Barnard van wie veel liederen te vinden zijn in het Liedboek voor de Kerken meende dat geloofsliederen geen uiting van geloof zijn maar een inning van geloof. 'Zingen doe je niet om uiting te geven aan wat in je leeft, maar om je zelf te binnen te brengen wat je niet 'eigen' is. Het is een soort her-innering van wat steeds weer vergeten wordt.'

Anders gezegd: niet ik zing het lied maar het lied zingt in mij.

In een gedicht schrijft hij:

Zingen, dat doe je niet uit volle borst, –
je zingt inademen, omdat je leeg bent,
tegen de eenzaamheid in zing je, tegen
het 'nee', je zingt zoals je drinkt: van dorst.

het lied komt naar mij toe als een gezant van verre,

het neemt me op in het gezang der sterren,
het spreekt een taal die ik van-zelf niet ken.

Psalm 121zingt het vertrouwen naar binnen, het niet vanzelfsprekende en niet zomaar in mij aanwezige vertrouwen dat er een Helper is, de behoeder, de Levende,..... dat je uiteindelijk niet wankelt.

Gezegend hij en zij die dit vertrouwen innen mag, wie vanuit dit vertrouwen leven mag en... sterven.
Gezegend. Dat het ons gegeven mag zijn.

Lezing

III DANKEN EN PRIJZEN

Psalm 100 – een musiceerstuk ter dankzegging (versie Naardense Bijbel)

Schalt het uit voor de Ene,
heel de aarde,
dient de Ene met vreugde,
komt voor zijn aanschijn
met gejubel!

Erkent:

de Ene, hij is God, hij heeft ons gemaakt
en niet wij onszelf,
zijn gemeente,
het wolvee dat hij weidt!

Komt in zijn poorten met een danklied,
in zijn voorhoven met een psalm,
breng dank aan hem,
zegt zijn naam!
Want goed is de Ene,
voor eeuwig zijn vriendschap,-
en tot geslacht na geslacht
is zijn trouw!

Persoonlijk verhaal

In oktober 2009 was ik met de initiatiefgroep voor een soort Amsterdamse Dominicus volop aan het werk om ook in Den Haag een Dominicus van de grond te krijgen. En in oktober 2009 ging ik een weekend op retraite in het klooster Koningshoeven bij Tilburg. Daar kocht ik een uitgave van de psalmen in de vertaling van Pieter Oussoren, ook bekend als de Naardense vertaling. Sindsdien ben ik de psalmen in deze vertaling heel intensief, vrijwel dagelijks een psalm, gaan lezen. Een kwartier aandacht om de dag mee te beginnen. Deze vertaling is me heel dierbaar geworden. De taal brengt me dicht bij de grondtekst van de psalmen, de Hebreeuwse uitdrukkingwijze blijft in deze vertaling in stand.

Schalt het uit voor de Ene, heel de aarde, dient de Ene met vreugde, *
komt voor zijn aanschijn met gejubel! Jazeker, dat is een soort Nederlands, met een Hebreeuws taaleigen. Zo'n tekst moet je ook rustig en aandachtig lezen. Maar dat lezen is zeer de moeite waard. Dat levert al lezend ook wat op.

Want de vrolijkheid waarmee de psalm opent, krijgt diepte door de oproep:

Erkent: de Ene, hij is God, hij heeft ons gemaakt en niet wij onszelf, * zijn gemeente, het volk dat hij weidt!

Er is reden voor dankbaarheid. Al de welvaart, waarin wij leven, is niet alleen onze prestatie, laat staan mijn prestatie. Wij krijgen zoveel onverdiend in de schoot geworpen. Er is zoveel om dankbaar voor te zijn. En soms weet je wie je dankbaar kunt zijn, maar nog meer kan niet anders tot uitdrukking komen dan door de uitroep: Want goed is de Ene, voor eeuwig zijn vriendschap,- * en tot geslacht na geslacht is zijn trouw!

En dat gevoel van dankbaarheid geldt niet alleen voor mijzelf in mijn eigen leven, maar geldt ook voor de Haagse Dominicus: ik ben dankbaar dat deze gemeente er is gekomen. En ik hoop dat wij nog lang dankbaar het gevoel kunnen ervaren dat wij een kleine kudde volk zijn, schapen die Hij weidt.

Woorden bij de muziek

Van kerkvader Augustinus is de uitspraak: 'Zingen is dubbel bidden'.

Hij bedoelde daar dan wel dankliederen mee en hij zegt dat als volgt in zijn Preken over de psalmen:

'Weet u wat een gezang is? Het is een lied met lof voor de Eeuwige ('God'). Als u de Eeuwige looft en niet zingt, dan uit u geen gezang: als u zingt en de Eeuwige niet looft, dan uit u geen gezang: als u iets anders prijst, dat niet te maken heeft met de lof van de Eeuwige, hoewel u zingt en prijst, dan nog uit u geen gezang. Een gezang bevat dus deze drie dingen: lied en lof en wel lof van de Eeuwige.' Met 'zingen is dubbel bidden' bedoelt Augustinus dus: de Eeuwige danken en prijzen.

'Die stem - Hij heeft ons gemaakt, wij niet Hem. Hij voert ons naar de bron van Zijn woord. Dank daarvoor... gezegend.....' Zo zongen wij het.

Zonder danklied en zonder zang geen eredienst, geen liturgie, geen viering.

Calvijn liet voor de gemeente alle psalmen berijmen en op muziek zetten. Ook Luther hield de kerkmuziek in ere! Een danklied zongen wij (psalm100). Is dat zomaar aan ieder van ons gegeven? Dat doorheen alles wat zich aandient in ons leven we uiteindelijk dankbaar kunnen zijn?

Dat het ons ten deel mag vallen. Waar ben jij/ik dankbaar voor?

Zegenwens

Hoe ben jij gestemd?

Hoe is jouw toonzetting?

Welk lied zingt in jou?

Welke zielenroerselen zing je uit met heel je lijf?

Eindigt jouw lied met licht en hoop, met dank aan de Eeuwige?

Verklank wat in je leeft,

bezing wat je beleeft

in psalmen van vandaag.

Dat jij je gevoed, getroost, aangeraakt mag weten

gesterkt voor onderweg nu wij gaan van hier

tot wij weer samen zijn.

Dat zegen op ons mag rusten.